

УДК 82.09.001.06(477)

С. А. РОЗМАРИЦЯ

СПРОБА ОБ'ЄКТИВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЧИ ШАНС НА ІНДУЛЬГЕНЦІЮ? ПОВІСТЬ «НЕПОРОЗУМІННЯ» П. КАПЕЛЬГОРОДСЬКОГО

У статті робимо спробу проблемно-тематичного аналізу повісті Пилипа Капельгородського «Непорозуміння». Зокрема з'ясовуємо: репрезентована автором у творі художня інтерпретація суперечностей і парадоксів доби є спробою об'єктивного осмислення складної соціальної проблеми, чи шансом на отримання певної індульгенції за колишні «гріхи» й, імовірно, надією уникнути прямих репресій.

Ключові слова: аналіз, проблема, ідея, традиція, націоналізм, інтелігенція.

Ім'я Пилипа Йосиповича Капельгородського (1882–1938) наразі знайоме вузькому колу літературознавців і читачів. Тим часом, творчість поета, драматурга, сатирика, гумориста, «одного з кращих прозаїків українського красного письменства» (М. Стельмах) – доволі симптоматичне явище і в літературному житті України 20–30-х років ХХ століття, і в історії та культурі народів Північного Кавказу. Надзвичайну популярність визначний майстер слова здобув завдячуючи своєму літературному талантові, однак його вклад в сходознавство, як вважають сучасні аналітики, хоча й маловідомий, але не менший, ніж в літературу, а можливо – і більший.

Пилип Капельгородський відомий як автор багатьох художніх і публіцистичних творів, поцінування й інтерпретація яких у критиці та літературознавстві попередніх десятиліть [1], [3], [4], [8] традиційно зводилася до визначення їх місця у процесі розвитку історико-революційної прози, виявлення специфіки функціонування в ідейно-естетичних координатах радянської літератури. Більшість сучасних досліджень представляють матеріали ознайомлювального плану: на кшталт, фрагментарної характеристики основних етапів творчості письменника, локального аналізу окремих аспектів поетики творів (в основному – лірики, текстів гумористично-сатиричного циклу), соціальної й морально-етичної проблематики, що складає основу змісту його прози; наукових розвідок критично-біографічного плану (В. Граб, А. Дяченко, В. Щербина та ін.). Окремі спроби окреслити провідні мотиви й сюжетні колізії, схарактеризувати прийоми творення образів персонажів та їх репрезентативність у парадигмі авторської модальності (В. Оліфіренко,

Р. Синько, А. Чернов) мають характер, скоріше, розрізнених думок, аніж розгорнутої системи аргументації. Найавторитетніші спроби подолання упередженого ставлення до творчого набутку П. Капельгородського демонструють дослідники, що розглядають прозу митця в контексті аналізу авторських інтенцій у художній площині українського роману 20–30-х років (О. Філатова), у системі вивчення вітчизняного роману перших десятиліть ХХ віку, зокрема характеристики романних модифікацій (М. Васьків); виокремлення суїцидальної моделі у прозі «розстріляного відродження» (М. Нестелеєв) тощо.

Метою нашого дослідження є осмислення проблемно-тематичного спектру повісті Пилипа Капельгородського «Непорозуміння» (1930) – одного з найбільш контроверсійних творів митця й за ідейним наповненням, і за авторською інтерпретацією суперечностей і парадоксів доби, й за характеристикою образів. Ставимо собі завдання з'ясувати: чи є репрезентована П. Капельгородським у творі позиція щодо української інтелігенції, її зв'язків із народом спробою об'єктивного осмислення складної соціальної проблеми, чи це, швидше, шанс на отримання певної індульгенції за колишні «гріхи» й, імовірно, надія уникнути прямих репресій.

Літературний процес в Україні 20-х років ХХ століття позначений свободою творчого вибору, поліфонією художніх експериментів, розмаїттям форм творчого самовираження. Між тим саме в цей період посилюється тиск більшовицької ідеології, поширюється практика брутальних політичних взаємозвинувачень і публічних доносів, внутрішня міжгрупова боротьба серед митців пролетарських і т. зв. попутників (ланківців, неокласиків, вап-

літян), які, за справедливим визначенням О. Філатової, «стали алогічним зразком відкритої політичної боротьби на літературному полі не стільки проти всіх, скільки проти себе – боротьби на самознищення» [11, 338]. Особливо загрозливих вимірів означений процес набув після завершення літературної дискусії 1925–1928 років, точніше – після набуття нею виразних політичних ознак.

У результаті психологічного, а після сфабрикованого проти «старої» української інтелігенції процесу СВУ – фізичного тиску письменники змушені свідомо звужувати простір творчої ініціативи та декларувати підтримку «генеральному курсу» радянської влади. Змушений був вдаватися до компромісу й декларувати «переродження переконань» П. Капельгородський. В умовах, коли «центр ваги перенесений з літературної специфіки на моменти позалітературні, які до літератури прямого відношення не мали, а пов'язані були з класом, отже, соціально-політичною боротьбою, запроваджуваною партією» [10, 47], письменник пропонує власну версію викриття ворогів українського народу – буржуазних націоналістів та їх антинародної діяльності. Надрукована 1930 року на сторінках першого номеру журналу «Червоний шлях» повість «Непорозуміння», за словами автора, стала відгуком на «ювілей» сутінків певної частини української інтелігенції» [1, 85] – «українофілів» і «народолюбців» Центральної ради, петлюрівщини й гетьманщини.

Зрозуміло, що підпорядковуючи естетично-художні позиції ідеологічним маніпуляціям, Пилип Капельгородський намагався отримати шанс на звільнення від «гріхів» минулого й, імовірно, уникнути репресій. Тим більше, що перші спроби покарати неблагонадійного письменника датуються 1921–1922 роками, коли письменника заарештували за участь у «націоналістичній повстанській організації», пригадавши йому українізацію Лубенської гімназії, підтримку політики Директорії, виступи проти червоного терору й колишні зв'язки зі злочинцем Петлюрою. Як відомо, П. Капельгородський навчався у Полтавській духовній семінарії разом зі старшим на рік Симоном Петлюрою, який, не лише залучив його до участі в Революційній українській партії, але й підтримував його літературний хист,

акцентуючи на майстерному вмінні молодого обдарованого поета й публіциста «змальовувати правдиві картини сурової дійсності...» [4, 629]. Петлюра першим публічно зреагував на підготовлену для Просвіти й надруковану в газеті «Слово» (1907) книжку Капельгородського «Українці на Кубані», зауважуючи на тому, що «форма викладу у нього (П. Капельгородського. – Р.) легка, справді популярна, іноді навіть поетична – словом, автор має всі дані для того, щоб стати за гарного популяризатора і збагатити нашу убогу «літературу для народу» цінними працями» [9, 88–90].

У повісті «Непорозуміння» письменник гострим і саркастично-нищівним словом розвінчує діяльність тих панів-лібералів, які в розмовах декларували свої демократичні погляди, а коли торкалося приватних інтересів щодо власності на землю, вдавалися до радикальних дій. Сюжетні колізії формуються навколо історії життя й діяльності «народолюбця», «майже революціонера» Веніаміна Єрихонського, в чиєму образі радянська критика розпізнала «ліберальствующого буржуазного інтелігента» Миколу Шемету, рідний брат якого – Володимир – був учасником Братства тарасівців, організатором Української народної партії, членом Першої Державної Думи (це був чи не єдиний кандидат, що пройшов до Думи під суто націоналістичними гаслами. – Р.), де працював у комісії для складання проекту закону про національну рівність; засновником приватної української гімназії в Лубнах, від якої делегований до Української Центральної Ради. Брати-патріоти Шемети видали кілька номерів першої україномовної газети «Хлібороб», на сторінках якої закликали до політичних і економічних змін, до автономії України в межах Росії, передачі землі селянам.

Принагідно додамо, що Миколу Шемету в 1918 році денікінці розстріляли після того, як він, офіцер імператорської армії, відмовився брати участь у придушенні українського селянського бунту. Після революції, не сприйнявши форм і методів радянського державотворення, Володимир Шемета відійшов від активної політичної діяльності. Третій брат, Сергій Шемета, був одним із керівників партії хліборобів-державників, заснованої В. Ли-

пинським і М. Михновським, особистим секретарем гетьмана Павла Скоропадського, «міністром закордонних справ» його уряду. Тож, зрозуміло, кращого типуажу для таврування чільників національно-визвольних змагань, аніж учасники національної справи на користь рідного краю, в умовах загравання з радянською владою Капельгородському годі було й шукати.

До слова, проблема викриття лібералізму «добрих панів», що «закликали сплатити свій борг... доброму страдникові-народові ... меншому братові селянинові» [5, 190], попередньо розглядалася в одній із кращих сатир М. Коцюбинського «Коні не винні». Багатий генерал у відставці або, за словами сусідів-панів, «червоний генерал» Аркадій Петровича Малина володіє понад 900 десятинами землі, прикидається «татком» і обстоює думку, що «земля має належати до тих, хто її обробляє» [7]. Коли ж селяни присудили мирно відібрати у нього землю, залишивши частину і «доброму» пану, спочатку обурюється, але продовжує грати роль ліберала. Зрештою, прогулюючись у полі, милуючись красою й багатством «своєї землі, він більше почув, ніж подумав, що нікому її не оддасть» й однозначно вирішив: «Буду стріляти, коли придуть...» [7]. У фінальній картині на виправдання перед самим собою за викликаних козаків, ліберал Аркадій Петрович охоче приймає підказаний дочкою-удовицею Лідєю аргумент: «коні ж не винні...» [7].

За своїм змістом повість П. Капельгородського «Непорозуміння» близька до оповідання М. Коцюбинського «Коні не винні». Мотивацією поведінки, суспільними ідеалами і світоглядом, внутрішнім світом головний персонаж Веніамін Єрихонський нагадує Аркадія Петровича Малину. Він так само «заграє» з селянами: в юності «почав возити на село книжки, які доводилося переховувати по стріхах», вів «балачки про ... про землю, про панів, про переділи» [5, 189]. Одружившись із попівною Полечкою Петропавлівською, заприсягається віддати «всі сили, всі знання – нашому меншому братові» [5, 189]. Натомість віддає в оренду сільському глитаєві Перепічці обіцяну громаді землю, а згодом покидає вчителювати та береться хазяйнувати самостійно. Коли ж колишні «друзі юності» прийшли запитати

про землю, він запропонував звернутися до дружини, яка, зрозуміло, прогнала сільських «дикунів», «хамів», «варварів». Небавом, поки Веніамін Єрихонський розробляв у місті проєкт, «як розбагатіти, мавши землі грядку» [5, 218], селяни хутора Новоселівка забирають землю, спалюють панську садибу й жорстоко розправляються з попівною, повісивши її на вербі над яром.

Звістка про несправедливість «прославленого мужичка» «вразила Веню надзвичайно». Озлоблений і переляканий народолобець приводить каральний загін у рідну Новоселівку. Так само, як і прототип Аркадій Петрович Малина в оповіданні М. Коцюбинського, «його заяча душа ще боялася одвертої кари на горло; він тільки підводив своїм розслідуванням людей до шибениці, а далі – вмивав руки...» [5, 232].

Прикметно окреслюються у світоглядних позиціях панів-лібералів й окремі відмінності. Найперше, звертає на себе увагу ідеологічна вмотивованість вчинків і поведінки Веніаміна Єрихонського, саркастично номінованого «патріотом на всю околицю». Сатиричними фарбами змальований і портрет «щирого українця». П. Капельгородський весь час акцентує на політичних поглядах персонажа, активного учасника Центральної ради, для якого революція мала виразно націоналістичне забарвлення і відбувалася під гаслами про автономію України. Власне, авторська інтерпретація політичної ситуації в Україні, на кшталт: «Києву діла немає до таких дрібниць, як бунти й шибениці», «гетьманщина догнивала собі», «опереткова німецько-українська самостійна гетьманщина», «опереткова самостійна Директорія на чолі з Симоном Петлюрою», витримана у межах тогочасних ідеологічних установок.

Цілком очевидно, що в рефлексіях письменника превалюють спроби показати антинародну суть буржуазної інтелігенції, представником якої є колишній вчитель Веніамін Ліодорович, висміяти «самостійну гетьманщину на зразок сусідніх королівських і князівських дворів» [5, 228] зі «штатом вельможних та придворних холуїв» [5, 220]. Викриттям і розвінчанням засобами гострої сатири т. зв. «буржуазних народолобців», українських націоналістів П. Капельгородський під-

верджував «переродження переконань», сподіваючись таким чином уникнути фізичної розправи за колишні «гріхи». «Страх смерті паралізував, страх випадання з норми формував бажання вступити в гру, нехай навіть смертельно небезпечно» [6, 202].

Список використаної літератури

1. Бойко Л. Історико-революційна проза П. Капельгородського / Леонід Бойко. — К.: Наук. думка, 1983. — 231 с.
2. Бойко Л. Пилип Капельгородський. Нарис життя і творчості / Леонід Бойко. — К.: Рад. письменник, 1982. — 301 с.
3. Голубева З. Український радянський роман 20-х років / З. Голубева. — Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1967. — 215 с.
4. Жила В. Дореволюційна діяльність Симона Петлюри / Володимир Жила // Визвольний шлях: Суспільно-політичний і науково-літературний місячник Української інформаційної служби. — 1995. — № 5. — С. 628—632.
5. Капельгородський П. Непорозуміння // Капельгородський П. Твори: в двох томах / Пилип Ка-

пельгородський; упоряд. передм. та прим. Л. Бойка. — К.: Вид-во художньої літератури, 1982. — Т. 2. — С. 184—236.

6. Козлова Н. Н. Согласие, или Общая игра (методологические размышления о литературе и власти) / Н. Н. Козлова // Новое литературное обозрение. — 1999. — № 40. — С. 193—209.
7. Коцюбинський М. Коні не винні: оповідання [Електронний ресурс] / Михайло Коцюбинський. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=53&bookid=5>
8. Надъярных Н. Сраженный с временем // Капельгородский Ф. Аш хаду. Недорозумение. Шурган; вступ. ст. Нина Надъярных / Нина Надъярных. — М.: Худ. л-ра, 1982. — С. 3—10.
9. Петлюра Статті, листи, документи / Симон Петлюра. — Т. II. — Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США. Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі, 1979. — 627 с.
10. Петров В. Діячі української культури (1920–1940 рр.): жертви сталінського терору / В. Петров. — К.: Воскресіння, 1992. — 79 с.
11. Філатова О. Український роман 20–30-х років ХХ століття: типологія авторської свідомості: монографія / Оксана Філатова. — Миколаїв: Ліон, 2010. — 485 с.

С. А. РОЗМАРИЦЯ

ПОПЫТКА ОБЪЕКТИВНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ИЛИ ШАНС НА ИНДУЛЬГЕНЦИЮ? ПОВЕСТЬ «НЕДОРАЗУМЕНИЕ» Ф. КАПЕЛЬГОРОДСКОГО

В статье делаем попытку проблемно-тематического анализа повести Филиппа Капельгородского «Недоразумение». В частности выясняем: представлена автором в произведении художественная интерпретация противоречий и парадоксов эпохи является попыткой объективного осмысления сложной социальной проблемы или шансом на получение определенной индугенции за прежние «грехи» и, вероятно, надеждой избежать прямых репрессий.

Ключевые слова: анализ, проблема, идея, традиция, национализм, интеллигенция.

S. ROZMARYTSA

ATTEMPT TO STRICT INTERPRETATION IS A CHANCE TO INDULGENCE? THE NARRATIVE «MISUNDERSTANDING» BY P. KAPELGORODSKY

In this article we try to accomplish a problem-thematic analysis of the narrative by Philip Kapelgorodsky «Misunderstanding». In particular we find out: the interpretation of contradictions and paradoxes of this age which is represented by the author in these works is an attempt of objective understanding of difficult social problem, or the chances for getting the definite indulgence for former «sins», and probably for avoiding the real repressions.

Key word: analysis, problem, idea, tradition, nationalism and intellectuals.

Стаття надійшла до редколегії 25.02.2014 р.